

РАЗВОЈ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА ВОЈНЕ ПСИХОЛОГИЈЕ КАО НАУЧНЕ ДИСИПЛИНЕ (1947–2022)

Анита С. Пешић¹

Јан Ј. Марчек²

Достављен: 24. 08. 2023.

Језик рада: Српски

Кориговано: 20. 10., 13. 11. и 02. 12. 2023.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 11. 12. 2023.

DOI број: 10.5937/vojdela2401023P

Предмет рада је приказ развоја предмета истраживања војне психологије, као научне дисциплине, у оквиру матичне научне области психологије. Развој психологије у војној делатности представљен је од почетака 1947. године и кроз седам и по деценија изградње њених конституенси (језика, методологије, искуствених чињеница итд.). Војну психологију су стварали и развијали психолози запослени у војној организацији и војним наставно-научним установама свијим радом на селекцији и класификацији, обуци и едукацији људства за потребе одбране, примењујући мултидисциплинарна и психолошка знања на живот и рад припадника војске у миру и рату. Развој предмета истраживања војне психологије анализиран је кроз два периода развоја друштва, односно промене друштвено-политичких околности које су утицале на обим и садржај психолошких истраживања у војсци, а самим тим и на специфичности њеног предмета. Први период обухвата развој предмета истраживања војне психологије у бившој СФРЈ и ЈНА (1947–1992), а у другом периоду презентују се војнопсихолошка истраживања у различитим државним целинама (СРЈ, СЦГ, Србија) и војним организацијама: Војсци Југославије, Војсци СЦГ и Војсци Србије (1992–2022).

Кључне речи: *војна делатност, психологија, војна психологија, истраживања у војсци, војне науке.*

¹ Универзитет одбране, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, [anita.djordjevic@mod.gov.rs.](mailto:anita.djordjevic@mod.gov.rs), <https://orcid.org/0009-0007-8674-2767>.

² Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Факултет за пословне студије и право, Београд, Република Србија, <https://orcid.org/0000-0003-0302-0165>.

Увод

Развој конститутивних елемената војне психологије, као научне дисциплине у оквиру матичне науке психологије, у овом раду је разматран у периоду од 1947. до 2022. године кроз анализу истраживања психолошких појава у војној делатности у одређеним војнообразовним и војнонаучним институцијама у складу са захтевима војне средине у оквиру које се предмет развијао, али и са захтевима развоја друштвених наука којима психологија као наука припада. Период од 75 година развоја војне психологије анализиран је кроз научноистраживачке пројекте, студије и уџбенике у два периода развоја друштвено-политичких околности које су утицале на обим, садржај и специфичности предмета војнопсихолошких истраживања. Први период од 45 година обухвата развој предмета у бившој СФРЈ, односно ЈНА (1947–1992), а други период од 30 година истраживања у бившој СР Југославији (СРЈ) и Војсци Југославије (ВЈ), државној заједници Србија и Црна Гора (СЦГ) и Војсци СЦГ и, најзад, у Републици Србији и Војсци Србије (1992–2022). Уочљиво је да је свака од наведених државних творевина имала своју војску (ЈНА, ВЈ, Војска СЦГ и Војска Србије) у којој се развијала војна психологија.

Примена знања из психологије у војној делатности у нашој земљи почиње 1947. године формирањем Војномедицинског института (ВМИ) који се бавио селекцијом људства за војно ваздухопловство, што се сматра почетком стварања и развоја војне психологије у тадашњој Југославији. Истовремено, у земљи се стварају предуслови за развој друштвених наука које су своју примену нашле у војсци. Током времена, кроз дефинисање јасног предмета, као и специфичном методологијом истраживања, војна социологија, психологија и андрагогија постају примењене и аутономне научне дисциплине у оквиру својих матичних друштвених наука. Префикс „војне“ не одваја наведене научне дисциплине од њихове матичности, већ само упућује на њихову применљивост у војној делатности. Разматрања о предметном одређењу друштвених наука и актуелност друштвених и војних дешавања трасирала су теме истраживања војних идруштвених научних дисциплина, а самим тим и војне психологије.

Прва системска разматрања о војним наукама почињу од 1968. године и досежу до данашњих академских расправа. Приликом расправе о наукама одбране, истакнуто је да је у протекле четири деценије ова синтагма „најчешће називана војном науком или системом војних наука, па затим ратном вештином или полемистиком“ (Марчек и сар., 2011:12). На симпозијуму о војној науци, 1970. године, прихваћено је одређење војне науке као система војних наука који, поред осталих, чине војноекономске и војнодруштвене научне дисциплине (Војна наука, 1971: 193). Ову категорију научних дисциплина чине: полемологија, војна социологија, војна психологија, војна андрагогија, војно и ратно право, ратна/војна економика) (Никезић, 1989: 105). На другом симпозијуму о војној науци и војној доктрини, одржаном 1997. године, презентована је класификација система војних наука према критеријуму припадности војних наука и војнонаучних дисциплина матичним наукама и одређеној научној области у друштву. У шеми војнодруштвених наука су: полемистика, војна социологија, војна психологија, војна андрагогија, војно право, војна економика и војна етика (Вишњић и сар., 1998: 79).

Развој друштвених наука и предмета истраживања војне психологије (1947–1991)

Сматра се да развој предмета војне психологије почиње у периоду примене психолошких знања у војсци након Другог светског рата, када је 1945. године формиран Ваздухопловно-медицински центар (ВМЦ), односно 1947. године Ваздухопловно-медицински институт (ВМИ) у којем су запослени са психијатријског одељења преузимали задатке психолошке селекције. У овом институту изучавана је проблематика селекције и класификације летача (Поповић, 1966). Током 1947. године уведени су први тестови за селекцију војних пилота (Основи војне психологије, 1973: 20). Убрзо се увидело да без компетентних стручњака психолошког профила нема квалитетне селекције, па је 1951. године Живорад Жижа Васић формирао Ваздухопловно-психолошку лабораторију ВМИ, у којој су почеле да се примењују егзактне психометријске методе. Током педесетих година запослени из ВМИ су се „почели више повезивати са осталим установама у земљи и иностранству, а њихови радови су убрзо постали познати, цењени и цитирани” (Шпирић и сар., 2002: 684). По доласку психолога и пилота др Ранка Поповића, ова институција 1969. године улази у фазу потпуне трансформације (Раденков-Милинковић, 2022: 21).

Методологија истраживачког рада друштвених наука (1946–1956) изграђивана је споро и несистематично. Истраживања из војне психологије тог времена била су умерена првенствено на област селекције и класификације људства за коју Томислав Кроња сматра да је створила темеље војној психологији на овим просторима. Теме значајне за војну психологију су и учење као основа војне обуке, војна социјална психологија, психофизиологија, понашање човека у миру и рату и психопатологија (Основи војне психологије, 1973: 21-31). Поред ових тема, истраживале су се и психологија личности, психички процеси и особине, динамичка својства личности (мотивација, ставови, интересовања, прилагођавање), као и утицај одговарајућих чинилаца на понашање људи у војном колективу (Пујић, 1989: 218).

Први задаци научноистраживачког рада утврђени су 1956. године, када је захтевано: „проучавање основних проблема борбеног морала и осмишљавање моралног васпитања у Армији; изучавање проблема прилагођавања војника у ЈНА; осмишљавање садржаја и облика педагошког и психолошког образовања старешина, посебно у току њиховог школовања у војним школама” (Пујић, 1989: 226). Зато је 1956. године формирано *Одељење за истраживање и обраду искустава* у Управи за морално-политичко васпитање (МПВ) Савезног секретаријата народне одбране (ССНО), када се јављају почеци увођења научних метода у истраживачку праксу друштвених наука. У Одељењу су изучавани проблеми васпитања и обуке у ЈНА и искуства из НОР-а наше и савремених армија.

Након примене психолошких знања за селекцију људства за потребе ваздухопловства, она су примењивана и на избор возача, чиме су се у почетку бавили лекари и психолози Загребачке армијске области. Развој војне психологије текао је у позитивном правцу, па је 1957. године основан *Институт за примењену*

психологију Војномедицинске академије (ВМА), када почињу истраживања и других проблема: суицида, самоудаљавања, рањавања, трауматизма и делинквенције (Основи војне психологије, 1973: 20-21). Сви задаци друштвених наука били су усклађени са стварним потребама научног рада у Армији, а научни радници су створили основу за развој методологије научноистраживачког рада (НИР-а) у области друштвених наука у ЈНА, која је била усклађена са достигнутим нивоом у друштву.

У периоду од 1957. до 1968. године значајно се развијала методологија НИР-а друштвених наука у Армији и повећавала примена одговарајућих истраживачких метода, техника и инструмената (Пујић, 1989: 238). Новоформирано *Одељење за обраду искустава и истраживања* у Управи за МПВ ССНО-а наставило је са истраживањима „проблема у области васпитања, морала, обуке, уопштавања искустава из НОР-а и достигнућа у страним армијама” (Пујић, 1989: 246). Рад у одељењу био је оријентисан на емпиријска истраживања, овладавање методологијом НИР-а, а посебно на израду инструмената. Одељење је функционисало од 1957. до 1964. године, када је преформирано у самостални *Одсек за студије и истраживања*. Истраживачке теме су биле: проблеми прилагођавања војника, питомаца и млађих старешина на услове живота и рада у Армији (1966), прилагођавање припадника Одред ЈНА на Синају у време израелско-арапског ратног сукоба (Лошић, 1968). Осим тога, публиковани су радови: *Психолошке основе васпитања и обуке* (Мијатовић, 1966), *Психолошка разматрања о руковођењу у армији* (Кроња, 1966) и *Прилагођавање војне обуке рату* (Јовановић, 1967).

Упоредо са развојем научних метода у истраживачким институцијама и високим школама, настајале су замисли о посебним научним дисциплинама које ће изучавати поједине компоненте војне делатности и основне проблеме живота и рада у Армији. У томе се посебно истицала Политичка школа ЈНА, у чијим катедрама је од 1960. до 1970. године изучавана проблематика војне андрагогије, војне психологије, социологије војне организације, социологије рата и армија заједно са питањима методологије сваке дисциплине посебно (Пујић, 1989: 241).

Одељење за примењену психологију и менталну хигијену ВМА је, применом емпиријских истраживања, организованим и систематским радом, утврдило критеријуме и норме за психолошку селекцију и класификацију људства и израдило мерне инструменте. Од 1970. до 1973. године, ово Одељење је претпочињено Центру за андрагошка, психолошка и социолошка истраживања (ЦАПСИ) под називом Одељење за селекцију и класификацију.

Током 1969. године одлучено је да Одсек за студије и истраживања из Управе за МПВ прерасте у *Центар за андрагошка, психолошка и социолошка истраживања* (ЦАПСИ) који је био научноистраживачка институција из области друштвених наука у ЈНА, кадровски и материјално-технички оспособљен за истраживања из области андрагошко-педагошких дисциплина, психологије, социологије и политикологије (Пујић, 1989: 252). Програмска оријентација била је усмерена на научно утемељење класификације и селекције људства за потребе ЈНА, изучавање интерперсоналних односа и друштвене (филозофске, социолошке, политиколошке, психолошке) суштине ОНО и савременог рата уопште. У периоду од 1969. до 1973. године, ЦАПСИ је допринео развоју методологије друштвених на-

ука у друштву и Армији, као и формирању инструмената за емпиријска истраживања (Марчек, Пешић, 2021). Истраживачи ЦАПСИ-а, заједно са истраживачима из друштва, потпуно су овладали применом најсавременијих метода и техника истраживачког рада, као и израдом најсложенијих инструмената у истраживању јавног мњења, обуке и васпитања, психосоцијалних односа у војним јединицама и колективима и класификације и селекције људства (Пујић, 1989, стр: 237-239). У овој институцији настале су студије: *Класификација и селекција регрута ЈНА* (Мрмак и сар., 1971), *Припрема поступка за селекцију и класификацију питомаца средњих војних школа и војних академија КоВ* (Пајевић и сар., 1973), књиге: *Сазнања и поуке маневра „Слобода 71”* (Сазнања и поуке маневра „Слобода 71”, 1972), *Основи војне психологије* (Основи војне психологије, 1973), *Проучавање критеријума војничке успешности у нормалним и отежаним условима живота и рада јединица ЈНА* (Вукомановић и сар., 1972).

Мерама реорганизације унутар Армије, средином 1973. године, ЦАПСИ је укинут, а уместо њега образоване су две нове институције: Центар за студије и истраживања, у организационом саставу Политичке управе ССНО-а (са делатношћу у *друштвеним наукама*: социолошким, психолошким, политиколошким и етичким проблемима људства), и Центар за класификацију и селекцију људства за потребе ЈНА, у саставу Санитетске управе (који се бавио проблемима класификације и селекције људства и истраживањима у *области медицинско-биолошких наука*). Од Центра за студије и истраживања Политичке управе ССНО, 1976. године формиран је Центар за стратегијска истраживања, који наставља да развија истраживачке теме из друштвених наука, а 1984. године преименован је у Институт за стратегијска истраживања.

Проблеми обуке и васпитања у оружаним снагама, у педагошкој, андрагошкој, дидактичкој и психолошкој димензији, пренети су у Четврту управу Генералштаба и управе родова и служби (Пујић, 1989: 254). *Центар за селекцију и класификацију људства за потребе ЈНА* у оквиру Санитетске управе наставља рад и израђује студије: *Мотивисаност средњошколске омладине у СФР Југославији за старешински позив у ЈНА* (Пајевић и сар., 1974), *Критеријум успешности у војним школама и војним академијама и избор модела и поступака за селекцију/класификацију* (Шипка, 1976), *Анализа прогностичке вредности батерије за селекцију ученика и питомаца за средње војне школе* (Шипка, 1977), *Анализа психолошких карактеристика кандидата за упис у војне академије у 1977. години* (Пајевић и сар., 1978), *Латентна структура критеријума успешности питомаца Војне академије КоВ* (Шипка, 1978) и *Савремени поступци класификације и селекције* (Шипка, 1979).

У току 1979. године, Центар мења назив у Одељење за војну психологију и прелази у састав ВМА. Два задатка која тада извршава су: селекција и класификација регрута и кандидата за пријем у војне школе и академије и конструкција и стандардизација психолошких мерних инструмената за њихово испитивање. Један од значајних доприноса Одељења био је израда методолошког упутства за селекцију и класификацију људства сагледавањем структуре и димензионалности психолошких, социолошких, моторичких и антропометријских особина регрутне популације, што је резултирало практичним доприносом стварању

новог система регрутовања за потребе ЈНА, као и израдом и стандардизацијом преко 300 различитих инструмената за мерење и испитивање током селекције и класификације војног особља (Пујић, 1989: 301-302, Чабаркапа, 2022).

Високе војне школе и њихове катедре истраживале су првенствено васпитно-образовни процес са „становишта његове рационализације, ефикасности и економичности, с циљем подстицаја усавршавања наставно-научног кадра” (Пујић, 1989: 257). Од 1975. године организацијску структуру Војне академије чиниле су и катедре, као основне наставно-научне организацијске јединице које су реализовале наставу (Бјелица, 1983: 233); структуру катедри чиниле су и две групе наставника: војне андрагогије и војне психологије. Од школске 1974/75. године изучавани су предмети Војна андрагогија и Војна психологија, уместо до тада једног предмета Војна психологија и андрагогија (Бјелица, 1983:269-270). Наставници и сарадници ове катедре, осим уџбеника и приручника за наставу, написали су већи број чланака, расправа, приказа, рецензија и скрипата (Пујић, 1989: 238-240, Марчек, Пешић, 2021). У Катедри друштвених наука ВА настаје први уџбеник из војне психологије *Увод у војну психологију* (Поповић, 1975) и студија *Неки проблеми формирања и деловања питомачких колектива* (Касагић и сар., 1979).

Усаглашавање планова НИР-а, 1976. године, са плановима развоја оружаних снага СФРЈ (Пујић, 1989: 228) имплицирало је да друштвене науке постају све самосталније и аутономније од својих матичних области и добијају префикс војне: војна психологија, војна андрагогија, војна социологија са јасно дефинисаним предметом, задацима и циљевима активности, као и специфичном методологијом НИР-а, укључујући конструисане психолошке инструменте. Водећи истраживачи тог времена, који се с правом сматрају оснивачима војне психологије на овом простору, завршавају своја последипломска усавршавања, докторирају из области психологије са темама из области војне психологије. Наставља се мултидисциплинарни приступ у НИР-у, али се све више дефинишу проблеми по матичним областима, именују се руководиоци пројекта и чланови тима, као и носиоци задатака. У овом периоду настају многе публикације, првенствено уџбеници и практикуми из војне психологије и војне психијатрије, студије и чланци у часописима.

Планом НИР-а (1986–1990) утврђени су задаци: истраживања васпитно-образовне праксе у војним школама и јединицама ЈНА, с посебним нагласком на сагледавању чинилаца који утичу на вредносну оријентацију, ставове и уверења младих, због променама у нашем друштвено-економском и политичком развоју (Пујић, 1989: 228). Истраживачи војне психологије запослени су у Војној академији (Катедра друштвених наука/Катедра за војну андрагогију и психологију), Институту ратне вештине (Одсек за војну социологију и психологију), потоњем Институту за стратегијска истраживања (Одсек за војну социологију и психологију), ВМА и другим институцијама и заједно сарађују на научноистраживачким пројектима. При томе, користе савремене методе и технике НИР-а, а резултати истраживања презентују се академској јавности на научно-стручним скуповима у земљи и иностранству. Реализовано је неколико значајних пројеката: 1) *Социолошки и психолошки аспекти коришћења слободног времена питомца ВА КоВ*

(Маравић, Касагић); 2) *Ставови питомаца, старешина и наставника о васпитној вредности стимулативних мера* (Булајић); 3) *Руковођење као фактор формирања питомачког колектива* (Килибарда), 4) *Структура личности питомаца ВА КоВ, избор и могућност предвиђања едукативне успешности* (Касагић), 5) *Демографски, социјални, васпитно-образовни и психолошки фактори као детерминанте успешности официра КоВ на почетним старешинским дужностима у јединицама ЈНА* (Костић), 6) *Мотивација питомаца за учење* (Булајић), као и студија: 1) *Утицај особина личности на обављање руководилачких улога у војном колективу* (Костић, 1984), 2) *Вредносне оријентације и животни стилови питомаца Војне академије* (Пајевић, и сар., 1987) и студија из ВМА: 3) *Структура антрополошких димензија војника ЈНА* (Момировић и сар., 1981). Објављени су и уџбеници: 1) *Основи војне психологије* (Пајевић и сар., 1987), 2) *Војна психологија* (Арнаутовић, и сар., 1988), 3) *Практикум војне психологије* (Касагић, и сар., 1990).

Истовремено, из штампе су изашле и две монографије: *Фактори кохезије бродских колектива* (Арнаутовић, 1981) и *Мотивациони чиниоци избора војне професије* (Пајевић, 1983). У Војној академији реализован је задатак: *Активност питомаца у настави* (1986) и мултидисциплинарно су истраживане теме: 1) улога питомачког колектива у процесу формирања свестране личности будућих старешина (Килибарда, 1983), 2) утицај предмета општевојног образовања у Војној академији КоВ за формирање свестрано развијене личности будућих старешина (Даљевић, 1983), 3) руковођење као фактор формирања питомачког колектива (Килибарда, 1983), 4) ниво изграђености питомачких колектива у различитим фазама школовања (Килибарда, 1984), 5) колектив као социјално-психолошка категорија (Килибарда, 1986), 6) социјално-психолошки аспекти руковођења колективом (Килибарда, 1987), 7) утицај васпитно-образовног процеса у Војној академији на припремљеност и оспособљеност официра за прве старешинске дужности (Даљевић и сар., 1988), 8) мотивације за учење (Булајић, 1990) и 9) међуљудски односи у војним академијама (Шипка и сар., 1991).

Центар оружаних снага за стратегијска истраживања и студије „Маршал Тито“ (ЦОССИС) настао је 1984. године у процесу трансформације Центра високих војних школа ЈНА „Маршал Тито“ и Центра за стратегијска истраживања ГШ ЈНА као нова јединствена научно-наставна институција. У његовом саставу је и Институт за стратегијска истраживања (у даљем тексту ИСИ) (Томановић и сар., 2005: 80). „Током читавог периода свог постојања Институт је био покретач и извршилац бројних научноистраживачких подухвата“ (Шарановић и сар., 2011:333). У свом организацијском саставу ИСИ је имао Одсек за истраживање обуке на стратегијском нивоу који је са припадницима Института и спољним сарадницима реализовао пројекат *Систем образовања и васпитања у оружаним снагама СФРЈ* (1986–1990), а сумарни резултати презентовани су у две синтетичке студије: *Систем борбене обуке војника, старешина и јединица* (Нишић и сар., 1989) и *Систем образовања у ЈНА* (Нишић и сар., 1991). У оквиру прве студије (Нишић и сар., 1989) презентовани су закључци емпиријске студије *Утицај психофизичких карактеристика регрута на успешност обуке војника у ЈНА* (Џамоња и сар., 1991), а у оквиру друге студије закључци монографије: *Особине*

личности питомца као фактор успјешности и производ образовно-васпитне дјелатности Војне академије КоВ (Касагић, 1989).

Развој предмета истраживања војне психологије од 1992. до 2022. године

Период деведесетих година је интензиван по динамици дешавања на простору бивше СФРЈ и војне организације у целини. Карактерише га интензиван научноистраживачки рад – заједничка истраживања тимова истраживача који су наставили сарадњу из претходног периода.

У току 1990. године формиран је *Институт за ментално здравље и војну психологију ВМА*, спајањем Института за ментално здравље и здравствено просвећивање са Одељењем за војну психологију. Деведесетих година послени Института били су ангажовани на решавању проблема ратног психотрауматизма и своја стечена искуства објављивали су у преко 60 радова презентованих академској јавности у земљи и иностранству. Од оснивања Института, објављено је 12 значајних публикација – књига или уџбеника (Шпирић и сар., 2002: 684). У Војној академији реализована су истраживања о прилагођености студената полигонским условима као компоненти војничке успешности, али и социопсихолошке зрелости. Истраживања су приказана у: *Прилагођеност студената војних академија полигонским условима обуке* (Пајевић и сар., 1995) и *Социјално-психолошка интегрисаност студентских водова на полигонској обуци* (Пајевић и сар., 1998). Објављени су наслови: *Психологија за војног старешину* (Касагић и сар., 1992), *Криминалистичка психологија* (Костић, 1998) и *Психологија борбених јединица* (Костић, 2000), као и андрагошко-психолошке монографије: *Пожељне особине наставника* (Килибарда, 1992); *Наставник у традиционалним и савременим педагошким концепцијама* (Килибарда, 1994), *Наставник по мери студената* (Килибарда, 1996), *Личност и учење* (Касагић, 1996), *Особине личности професионалног официра* (Радојевић, 1997) и *Наставник војне школе са највећим изгледима за лошу репутацију* (Килибарда и сар., 1998).

Институт за стратегијска истраживања је, 1992. године, преименован у Институт ратне вештине (у даљем тексту ИПВ). У његовом саставу био је и Одсек за социологију и психологију, чији припадници су се углавном ангажовали у реализацији научних пројеката Војне академије и других војних организацијских целина. Период после 2000. године карактерише интензиван научноистраживачки рад на емпиријским подацима прикупљеним током НАТО агресије на СРЈ, као и након тога. Заједничком сарадњом Управе за информисање и морал ГШ ВЈ и ИПВ са Институтом за социолошка и криминолошка истраживања из Београда, током 1999. године реализован је пројекат *Отпор агресору* (1999). У његовом оквиру реализован је и потпројекат *Социјални, морални и психолошки чиниоци отпора агресору*, у коме су засебно испитани ставови грађана Србије и грађана Црне Горе, због чега су урађене две посебне студије (Даниловић, 2001) које су

израдили војни психолози и андрагози из Војне академије (др Д. Пајевић, др Љ. Касагић, др П. Костић и др П. Дамњановић), Одсека за социологију и психологију ИРВ (др Ј. Марчек и др З. Килибарда), Одељења за психологију ВМА (др М. Чабаркапа), као и из организационих целина ГШ ВЈ (мр Н. Даниловић и други). Током 2000-тих година, у условима реформе војске, истражују се андрагошки и психолошки проблеми образовног и стручног профила официра војске, о улози жене у одбрани, на основу којих и по први пут отпочиње школовање девојака у Војној академији. Реализован је пројекат *Обим и модалитети ангажовања жена у савременим армијама* (2003–2005), на основу којег је израђена истоимена студија (Шарановић и сар., 2005) и монографија *Жена у одбрани – од традиционалног до савременог* (Шарановић, 2006). Истовремено, Катедра за војну андрагогију и психологију ВА ВЈ, у сарадњи са Одсеком за социологију и психологију ИРВ, реализовала је истраживање *Активности студената у васпитно-образовном процесу* (2004–2005) које је приказано у истоименој студији (Дамњановић и сар., 2005). Једно од поглавља говори о вредностима и животним стилевима студената Војне академије (Пајевић и сар., 2005). Истраживање стручног профила официра родова и служби Војске СЦГ/Војске Србије обавила је Управа за школство у сарадњи са ИРВ/Одсеком за војну социологију и психологију (2005–2006). Резултат тог истраживања јесу студије *Стручни профили официра Војске Србије и Црне Горе* (Савић и сар, 2006) и монографија *Профили официра родова и служби Војске Србија* (Марчек и сар., 2006). У овом периоду објављени су уџбеници: *Психологија* (Пајевић и сар., 2002), *Војна психологија* (Пајевић и сар., 2001), *Практикум војне психологије* (Касагић и сар., 2003) и монографија *Профили официра и интерперсонални односи* (Марчек, 2003).

Институт ратне вештине је, 2006. године, преформиран и преименован у Институт за стратегијска истраживања у чијем Одељењу за студије одбране је био Одсек за андрагошко-психолошка и социолошка истраживања. У овом периоду, НИР из области војне психологије реализовао се искључиво у ИСИ у сарадњи са психолозима Војске Србије на нарученим пројектима. Први пројекат био је из социопсихолошке области, под називом *Модел вредновања морала Војске Србије и Црне Горе у савременим условима* (с обзиром на референдумске одлуке из 2006. године, назив пројекта је измењен). Започет је 2005. године у ИРВ/Одсек за војну социологију и психологију, а завршен у преименованом ИСИ/Одсек за војну андрагогију, психологију и социологију. Овај пројекат је реализован са Управом за људске ресурсе ГШ ВС. У истраживању су учествовали и наставници и истраживачи из Војне академије, Филозофског факултета у Београду и других организацијских целина ГШ ВС и МО РС. Након реализације пројекта урађена је студија *Модел вредновања морала Војске Србије у савременим условима* (Марчек и сар., 2007). На пројекту *Вредносни систем Војске Србије – препорука или препрека за безбедносне интеграције* (2008–2009) успостављена је сарадња са проф. др Драгомиром Пангићем из Института друштвених наука Универзитета у Београду. Пројектом *Војна професија – стање и перспективе* обухваћен је потпројекат *Прилагођеност кадета Војне академије условима школовања* (2009–2011), а резултати овог истраживања приказани су у прегледној анализи *Прилагођеност кадета Војне академије условима школовања* (Шарановић и

сар., 2011). Други потпројекат *Психолошки аспекти успешности у војној професији* (2011–2013) карактеристичан је по томе што су у реализацији емпиријског дела истраживања ангажовани психолози Војске Србије. Резултати истраживања достављени су наручиоцима истраживања (Ђорђевић, 2013а), а академској јавности приказани су у студији *Психолошки аспекти успешности у војној професији* (Ђорђевић, 2013).

Пројекат *Предиктивна вредност когнитивних и профилних способности официра* (2014–2016) своју примену је нашао у процесу селекције за пријем у војну професију и каријерно вођење. Пројекат *Стрес у војној професији – достигнућа и перспективе* (2016–2020) карактеристичан је по сарадњи професора са филозофских факултета у Србији и иностраних професора војне психологије. У оквиру пројекта урађен је први међународни тематски зборник на тему *Стрес у војној професији – International Thematic Collection Stress in the Military Profession* (Пешић, 2018). Поред истраживања, организован је први међународни научни скуп на тему: „*Стрес у војној професији – достигнућа и перспективе*” (*Conference Stress in military profession– accomplishments and trend*). Носилац организације скупа испред ИСИ-а била је психолог др Анита Пешић, а на скупу су своје научне радове представили инострани и домаћи војни психолози. Пројекат *Родна равноправност у Војсци Србије* (2017–2021) карактеристичан је по емпиријском истраживању функционисања родномешовитих састава ВС приказаног у монографији истоименог назива (Шарановић и сар., 2022). У Војној академији, током 2021. године, објављена је монографија *Војна психологија и психолошки рат* (Петровић, 2021). Поводом 70 година развоја ове војнонаучне дисциплине на нашим просторима, ИСИ је представио тематски зборник у којем је приказан развој војнопсихолошке делатности, уз навођење биографија војних психолога (Пешић, 2022), као и монографију о развоју војнопсихолошких истраживања кроз анализу научноистраживачког рада психолога из војнонаучних и војнообразовних институција Србије (Марчек и сар., 2021).

Закључак

Предмет војна психологија развијао се у складу са степеном развоја друштвених наука у нашем друштву с краја четрдесетих година, иса захтевима војне организације за чије потребе се формирао. Поред тога, и друштвено-политичке околности утицале су на обимност, садржај, стручни и научни рад војних психолога унутар војнообразовних и војнонаучних институција Србије. Војни психолози у војсци и даље се баве проблемима селекције и класификације за потребе система одбране, праћењем психичког статуса, превенцијом и саветодавним радом, обукама и едукацијама у току процеса војног школовања и оспособљавања, као и војностручним обукама овог кадра применом мултидисциплинарних и психолошких знања неопходних за разумевања човека у одбрани. Због тога је стални задатак војне психологије да прикупља емпиријске податке из сопствене праксе, затим „да их анализира, открива принципе и законитости, да врши апстрактно

уопштавање и да таква сазнања примењује у пракси војне делатности” (Пајевић и Касагић, 2001, стр. 24). Овим поступком, емпиријски подаци унапређују теорију, а теорија повратно обогађује практичну војнопсихолошку делатност. Научноистраживачки рад се одвија континуирано, у свим сегментима војне организације, примерено природи и садржају рада. При томе, значајно место заузимају одређене институције које плански и организовано истражују приоритетне задатке из области ратне вештине” (Пајевић и Касагић, 2001, стр. 24).

Литература

- [1] Arnautović, D. (1981). Faktori kohezije brodskih kolektiva JRM. Mornarički glasnik.
- [2] Arnautović, D., Kasagić, Lj., Pajević, D. (1988). Vojna psihologija, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Generalštab oružanih snaga SFRJ, IV uprava.
- [3] Bjelica, O. (1983). Vojna akademija Kopnene vojske (1944–1984).
- [4] Bulajić, N. J. (1990). Motivacija za učenje. VINC.
- [5] Čabarkapa, M. (2022). Razvoj i primena vojne psihologije u stranim armijama, sa posebnim osvrtom na razvoj i primenu u našoj zemlji, U: Pešić, A. (ur.) Razvoj vojne psihologije u Srbiji 1947-2017. 31-73. Institut za strategijska istraživanja.
- [6] Damnjanović, P., Pajević, D., Marček, J., Danić, N., Marjanović, V. (2005). Aktivnost studenata u vaspitno-obrazovnom procesu. Ministarstvo odbrane, Uprava za školstvo, Vojna akademija.
- [7] Daljević, M. (1983). Uticaj predmeta opštevojnog obrazovanja u Vojnoj akademiji kopnene vojske za formiranje svestrano razvijene ličnosti budućih starešina. Vojno delo, 5, 176-180.
- [8] Daljević, M., Kostić, P. (1988). Uticaj vaspitno-obrazovnog procesa u vojnoj akademiji na pripremljenost i osposobljenost oficira za prve starešinske dužnosti, Bilten Generalštaba OS SFRJ, br. 63.
- [9] Danilovic, N. (ur.) (2001). Socijalni, moralni i psihološki činioci otpora građana Srbije NATO agresiji. Institut za strategijska istraživanja.
- [10] Danilovic, N. (ur.) (2001). Socijalni, moralni i psihološki činioci otpora građana Crne Gore NATO agresiji. Institut za strategijska istraživanja.
- [11] Džamonja, Z., Momirović, K., Volf., B., (1991). Uticaj psihofizičkih karakteristika regruta na uspešnost obuke vojnika u JNA (empirijska studija), Sistem vaspitanja i obrazovanja oružanih snaga SFRJ. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”.
- [12] Đorđević, A., (2013). Psihološki aspekti uspešnosti u vojnoj profesiji. Institut za strategijska istraživanja.
- [13] Đorđević, A. (2013a). Analiza kriterijuma za izradu liste kandidata za upućivanje na školovanje i usavršavanje sa statističkom obradom rezultata psiholoških testova. Institut za strategijska istraživanja.
- [14] Jovanović, S. (1967). Prilagođavanje vojne obuke ratu. Vojnoizdavački zavod.

[15] Kasagić, Lj. Kostić, P., Baucal, D., Zorić, D. (1979). Neki problemi formiranja i delovanja pitomačkih kolektiva. Centar visokih vojnih škola, Vojna akademija rodova KoV i intendantske službe.

[16] Kasagić, Lj. (1989). Osobine ličnosti pitomaca kao faktor uspešnosti i proizvod obrazovno-vaspitne djelatnosti Vojne akademije KoV. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja.

[17] Kasagić, Lj., Pajević, D., Kostić, P., Lovre M. (1990). Praktikum vojne psihologije. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Vojna akademija KoV.

[18] Kasagić, Lj., Kostić, P. (1992). Psihologija za vojnog starešinu. Centar visokih vojnih škola OS „Maršal Tito”, Vojna akademija KoV.

[19] Kasagić, Lj. (1996). Ličnost i učenje. NIC „Vojska”.

[20] Kasagić, Lj., Pajević, D., Danić, N., Jocić, R. (2003). Praktikum vojne psihologije. Vojna akademija Vojske Jugoslavije.

[21] Kilibarda, Z. (1983). Rukovođenje kao faktor formiranja pitomačkog kolektiva, Zbornik radova Vojna akademija KoV, 9, 203-224.

[22] Kilibarda, Z. (1984). Nivo izgrađenosti pitomačkih kolektiva u različitim fazama školovanja, Zbornik radova Vojne akademije KoV, 10, 199-218.

[23] Kilibarda, Z. (1986). Kolektiv kao socijalno-psihološka kategorija, Zbornik radova Vojna akademija KoV, 12, 121-138.

[24] Kilibarda, Z. (1987). Socijalno-psihološki aspekti rukovođenja kolektivom. Zbornik radova Vojne akademije KoV, 3, 57-70.

[25] Kilibarda, Z. (1992). Poželjne osobine nastavnika. Centar vojnih škola Vojske Jugoslavije, Univerzitet Vojske Jugoslavije.

[26] Kilibarda, Z. (1994). Nastavnik u tradicionalnim i savremenim pedagoškim koncepcijama. Inter JU pres.

[27] Kilibarda, Z. (1996). Nastavnik po meri studenata. Inter JU.

[28] Kilibarda, Z. Radojević, Đ., Kasagić, Lj., (1998). Nastavnik vojne škole sa najvećim izgledima za lošu reputaciju. Sektor za školstvo, obuku i naučnoistraživačku delatnost.

[29] Kostić, P. (1984). Uticaj osobina ličnosti na obavljanje rukovodilačkih uloga u vojnom kolektivu. Vojna akademija KoV.

[30] Kostić, P. (1998). Kriminalistička psihologija. Viša škola unutrašnjih poslova.

[31] Kostić, P. (2000), Psihologija borbenih jedinica, Beograd, NIC „Vojska”.

[32] Kronja, T. (1966). Psihološka razmatranja o rukovođenju u armiji. Vojnoizdavački zavod.

[33] Lošić, A. (1968). Odred JNA na Sinaju. Vojnoizdavački zavod.

[34] Marček, J. (2003). Profil oficira i interpersonalni odnosi. Vojnoizdavački zavod.

[35] Marček, J., Savić, A., Danić, N., Suša, B., (2006). Profili oficira rodova i službi Vojske Srbije. Vojnoizdavački zavod.

[36] Marček, J. i sar. (2007). Model vrednovanja morala Vojske Srbije u savremenim uslovima. Institut za strategijska istraživanja.

[37] Marček, J., Kovač, M. (2011). Sistem nauka odbrane i njihovo mesto u sistemu nauka u društvu. Vojno delo, (leto), 12-28.

- [38] Marček, J., Pešić, A. (2021). *Razvoj naučnoistraživačke misli vojne psihologije*. Beograd: Univerzitet odbrane, Institut za strategijska istraživanja, Medija centar Odbrana.
- [39] Mijatović, Đ. (1966). Psihološke osnove vaspitanja i obuke. Politička škola JNA.
- [40] Momirović, K., Džamonja, Z., Hošek, A., Wolf, B., Gredelj, M. (1981). Struktura antropoloških dimenzija vojnika JNA. Vojnomedicinska akademija.
- [41] Mrmak, I., Momirović, K., Džamonja, Z., Vukomanović, S., Wolf, B., Štalec, P. (1971). Klasifikacija i selekcija regruta JNA. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA.
- [42] Nikezić, I. (1989). Razvoj ratne veštine, u: Grupa autora (ur.), *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985, Naučnoistraživačka i razvojna delatnost*. VINC, 19–117.
- [43] Nišić, S., Stojković, V., Tomanović, R. (1989). Sistem borbene obuke starešina i jedinica (sintetička studija). Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije „Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja.
- [44] Nišić, S., Stojković, V. (1991). Sistem obrazovanja u JNA (sintetička studija), Centar visokih vojnih škola oružanih snaga „Maršal Tito”, Institut za strategijska istraživanja
- [45] Odred JNA na Sinaju (1968), DSNO, Uprava za MPV
- [46] Osnovi vojne psihologije (1973). Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- [47] Pajević, D., Glavač, T., Popović, R., Krković, A. (1973). Priprema postupka za selekciju i klasifikaciju pitomaca srednjih vojnih škola i vojnih akademija KoV. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA
- [48] Pajević, D., Šuković, F., Plavšić, M. (1974). Motivisanost srednjoškolske omladine u SFR Jugoslaviji za starešinski poziv u JNA. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.
- [49] Pajević, D., Šuković, F., (1978). Analiza psiholoških karakteristika kandidata za upis u vojne akademije u 1977. godini. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.
- [50] Pajević, D. (1983). Motivacioni činioci izbora vojne profesije. Vojnoizdavački i novinski centar.
- [51] Pajević, D., Kasagić, Lj., Šipka, P. (1987). Osnovi vojne psihologije. Centar visokih vojnih škola KoV JNA, Vojna akademija KoV.
- [52] Pajević, D., Lovre, M., Maravić, G., Kostić, P. (1987). Vrednosne orijentacije i životni stilovi pitomaca Vojne akademije. Vojna akademija KoV.
- [53] Pajević, D., Marček, J., Đenić, N. (1995). Prilagođenost studenata vojnih akademija poligonskim uslovima obuke. Centar visokih vojnih škola Vojske Jugoslavije, Vojna akademija Vojske Jugoslavije.
- [54] Pajević, D., Marček, J., Danić, N., Đenić, N. (1998). Socijalno-psihološka integrisanost studentskih vodova na poligonskoj obuci. Sektor za školstvo, obuku, naučnu i izdavačku delatnost, Vojna akademija Vojske Jugoslavije.
- [55] Pajević, D., Kasagić, Lj. (2001). Vojna psihologija. Vojna akademija Vojske Jugoslavije.
- [56] Pajević, D., Kasagić, Lj. (2002). Psihologija. Studio MS.

[47] Pajević, D., Marček, J., Danić, N. (2005). Vrednosti i životni stilovi studenata Vojne akademije. u: Damnjanović, P. i sar.: Aktivnost studenata u vaspitno obrazovnom procesu, Ministarstvo odbrane, Uprava za školstvo, Vojna akademija, str. 11–54.

[48] Pešić, A. (ed.) (2018). *Stress in Military profession*. Thematic collection of articles. Published by: Strategic Research Institute, University of Defence, Republic of Serbian & Faculty of Military Science, Stellenbosch University South Africa, Co-Publisher Media centar „Obrana”.

[49] Pešić, A. (ur.) (2022). Razvoj vojne psihologije u Srbiji (1947-2017), tematski zbornik radova, Beograd: Institut za strategijska istraživanja Univerzitet odbrane.

[50] Petrović, J. (2021). Vojna psihologija i psihološki rat: dostignuća i perspektivne. Leposavić, Institut za srpsku kulturu.

[51] Popović, R. (1966). Mogućnosti profesionalne selekcije letaća. Vazduhoplovni glasnik, br. 5.

[52] Popović, R. (1975). Uvod u vojnu psihologiju. Vojnoizdavački zavod.

[53] Pujić, D. (1989). Naučnoistraživački rad u JNA u oblasti društvenih nauka. u: Grupa autora, Naučnoistraživačka i razvojna delatnost II, Vojnoizdavački i novinski centar, 215–318.

[54] Radenkov Milinković, S. (2022). Počeci razvoja vojne psihologije u Srbiji, U: Pešić, A. (ur). Razvoj vojne psihologije u Srbiji 1947-2017. Univerzitet odbrane, Institut za strategijska istraživanja, str.19-30.

[55] Radojević, Đ. (1997). Osobine ličnosti profesionalnog oficira. NIU „Vojska”.

[56] Savić, A., Marček, J., Suša, B., Danić, N., Živanović, D. (2006). Stručni profili oficira Vojske Srbije i Crne Gore. Ministarstvo odbrane, Sektor za ljudske resurse, Uprava za školstvo.

[57] Szanjanja i pouke manevra „Sloboda 71” (1972). Beograd: Vojnoizdavački zavod.

[58] Šaranović, J., Marček, J., Kilibarda, Z. (2005). Obim i modaliteti angažovanja žena u savremenim armijama. Institut ratne veštine.

[59] Šaranović, J. (2006). Žena u odbrani – od tradicionalnog do savremenog. Vojnoizdavački zavod.

[60] Šaranović, J., Đorđević, A. (2011). Prilagođenost kadeta Vojne akademije uslovi- ma školovanja. Institut za strategijska istraživanja.

[61] Šaranović, J., Vuletić, D. (2011). Rezultati istraživanja instituta za strategijska istraživanja u funkciji razvoja nauka odbrane, Vojno delo, (leto), 333-340.

[62] Šaranović, J., Kilibarda, Z., Marček, J. (2022). Rodna ravnopravnost u Vojsci Srbije – nasleđe, dostignuća, izazovi, Medija centar „Obrana”.

[63] Šipka, P. (1976). Kriterijum uspešnosti u vojnim školama i vojnim akademijama i izbor modela i postupaka za selekciju/klasifikaciju. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

[64] Šipka, P. (1977). Korelati uspešnog interpersonalnog procenjivanja sadržani u ličnosti procenjivača. Psihologija, br. 3–4. Društvo psihologa Srbije, 43–57.

[65] Šipka, P. (1977). Analiza prognostičke vrednosti baterije za selekciju učenika i pitomaca za srednje vojne škole. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

[66] Šipka, P. (1978). Latentna struktura kriterijuma uspešnosti pitomaca Vojne akademije KoV. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

[67] Šipka, P. (1979). Savremeni postupci klasifikacije i selekcije. Centar za selekciju i klasifikaciju ljudstva za potrebe JNA.

[68] Šipka, P., Kasagić, L., Pajević, D., Kilibarda, Z., Maravić, G. (1991). Međuljudski odnosi u vojnim akademijama. Vojna akademija KoV.

[69] Špirić, Ž., Preradović, M., Zeljković J. (2002). Iz istorije srpske i jugoslovenske vojne psihijatrije: Nastanak i razvoj Klinike za psihijatriju VMA od 1932. do 2002. godine. Vojnosanitetski pregled, 59 (6)

[70] Tomanović, R., Vićentić, Z., Nikolić, M., Cvjetičanin, Đ., Šaranović, J., Gajić, M., Dinić, D., Mihajlović, N., Protić, R. (2005). Monografija instituta ratne veštine. Ministarstvo odbrane, Sektor za ljudske resurse, Uprava za školstvo: Institut ratne veštine.

[71] Višnjić, D., Marček, J., Kovač, M. (1998), Pojam sistema vojnih nauka, Vojna nauka i vojna doktrina, Zbornik naučnih saopštenja sa „Simpozijuma o vojnoj nauci“. Sektor za školstvo, obuku, naučnu i izdavačku delatnost, Institut za vojnostrategijska istraživanja, 63-86

[72] Vojna nauka (1971). Vojnoizdavački zavod.

[73] Vukomanović, S., Wolf, B., Plavšić, M. (1972). Proučavanje kriterijuma vojničke uspešnosti u normalnim i otežanim uslovima života i rada jedinica JNA. Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja u JNA.

Резиме

Анализом периода од 75 година развоја предмета војне психологије сазнајемо о фазама развоја друштвених наука у постојећим друштвено-политичким околностима који су указивали на правце тог развоја. У раду су представљени резултати развоја предмета војне психологије који су, на неки начин, представници времена, који су пратили и захтеве друштвених наука, али и војне организације у оквиру које и за чије потребе се развијала војна психологија. Развој друштвених наука у педесетим годинама био је истоветан за већину друштвених наука ; карактерисао га је залагање истраживача да се установи прва методологија истраживања у друштвеним наукама. Током шездесетих година, рад истраживача иде даље ка диференцијацији предмета друштвених наука и установљавању специфичних методологија друштвених наука (социологије, политикологије, психологије,...). Седамдесетих година истраживачи задовољавају друштвену потребу за емпиријским доказивањима својих ставова. Сходно томе, долази до развоја методологије емпиријских истраживања и конструисања и стандардизовања инструмената за мерење психолошких способности и особина припадника војске, што је од посебне важности за војну делатност и миру и рату. Са формирањем елемената војне психологије, њеног предмета, задатака, циљева, методологије и инструментаријума, осамдесетих и деведесетих година

се настављају истраживања у складу са захтевима војне средине и друштвено-политичких дешавања у земљи. Током реформе војске, војна психологија и војне и друштвене науке дају тражене одговоре систему одбране, уједно даље развијајући свој предмет и задатке у оквиру војне делатности. Прве деценије развоја предмета ове научне дисциплине поставиле су њене темеље деценијама касније, које карактеришу радови који прате развој и захтеве војне професије из угла човека као важног чиниоца снаге војне организације и у време промене физиономије савремених сукоба.

Развој војне психологије се одвијао и одвија се у следећим војнонаучним и војнообразовним институцијама СФРЈ, СРЈ, СЦГ и Републике Србије: ВМИ (1947–2022), Одељење за примењену психологију и менталну хигијену ВМА (1957–1961); Институт за примењену психологију и менталну хигијену ВМА (1961–1969); Одељење за психологију ВМА (1969–); Одељење за обраду искустава и истраживање у Управи за МПВ (1957–1964); Одсек за студије и истраживања Управе за МПВ (1964–1968); Центар за андрагошка, психолошка и социолошка о истраживања ЈНА – ЦАПСИ (1969–1973); Центар за студије и истраживања Политичке управе ССНО (1973–1979) и Центар за класификацију и селекцију људства за потребе ЈНА (1973–1979) у саставу Санитетске управе; Одељење за војну психологију ВМА (1979–1990), Институт за ментално здравље и војну психологију ВМА (1990–1999); Одељење за ментално здравље и војну психологију (1999–); Одсек за истраживање обуке на стратегијском нивоу ИСИ (1984–1992); Одсек за војну социологију и психологију ИРВ (1992–2006), Одсек за социолошка, андрагошка и психолошка истраживања ИСИ (2006–2010), Одељење за студије одбране (2010–), Катедра друштвених наука Војне академије (Педагогија и психологија (1944–1957); Војна психологија и педагогија (1958–1966); Катедра војне андрагогије и психологије Војне академије (Војна психологија (1966– 2000), Катедра друштвених наука Војне академије (Војна психологија 2000–).

© 2024 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

